

تبیین نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه

حمید علیین

دانشجوی دکتری دانشگاه تربیت مدرس

پذیرش نهایی: ۸۷/۳/۱۱

دکتر مهدی سبحانی نژاد

استادیار دانشگاه شاهد

دریافت مقاله: ۸۶/۶/۱۷

چکیده

این پژوهش به تبیین نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه پرداخته است. جامعه پژوهش تمام احادیث مندرج در نهج الفصاحه بوده که همه آنها مورد بررسی قرار گرفته و نمونه گیری انجام نشده است. ابزار پژوهش، فرم فهرست واریسی محقق ساخته بوده که روایی آن با استفاده از نظر صاحب نظران تأمین شده و پایایی آن نیز طی محاسبه ضریب همبستگی داده های حاصل از تحلیل اولیه با تحلیل مجزای دیگر برابر با ۰/۹۱ بوده است. داده های حاصل، مورد تجزیه و تحلیل کیفی قرار گرفته است. کلید واژه ها: سخنان پیامبر اکرم (ص)، آموزه های تربیتی نهج الفصاحه، نظام روابط اجتماعی.

مقدمه

از نشانگرهای جامعه تربیت شده اجتماعی می توان به اهمیت و ارج نهادن به ارزشهای جامعه، پیروی از منطق و تبدیل نشدن ارزشها به ضد ارزش یاد کرد. تحقق تربیت اجتماعی زمانی فراهم است که برای همه موارد آن ضمانت اجرایی لازم باشد تا افراد در سایه مقررات اجتماعی بتوانند در کمال آرامش به وظایف اجتماعی خویش پردازند و سهمی در رشد و شکوفایی آحاد جامعه ایفا کنند.

تربیت اجتماعی، تأمین تمهیدات لازم به منظور متجلی ساختن ارزشها و ضوابط مطلوب اجتماعی در فرد به منظور مؤثر بودن او در برخوردهای اجتماعی، اعم از هدایت دیگران، مخالفت با نظریات غیر منطقی، توافق، سازگاری و اموری نظیر آنها است (ایمانی، ۱۳۶۸: ۲۱).

اجتماعی شدن متضمن درونی شدن محیط اجتماعی، و هدف جامعه پذیری ساختن انسان فرهنگی است. اهداف اساسی جامعه پذیری، آموختن قواعد اساسی اجتماعی، آداب و رسوم روزمره، هویت آموزی از طریق برآوردن خواستها، آرزوها، امیدهای فردی و یا جلوگیری از دستیابی به آنها، یادگیری نقشهای اجتماعی، نگرش ها، انتظارات، گرایشها و یادگیری مهارتها است (علاقه بند، ۱۳۷۴: ۱۶۹).

تربیت اجتماعی از دو دیدگاه فرد گرایان و جامعه گرایان قابل تعریف است به گونه ای که در دیدگاه فرد گرایان، تربیت اجتماعی مهیا کردن علمی و عملی فرد برای هر چه بهتر، مفیدتر و سنجیده تر به کنترل در آوردن دیگران است. هم چنین از دیدگاه جامعه گرایان تربیت اجتماعی حاوی دو نظریه عمده است. نخست اینکه اجتماعی شدن به معنی همسازی و همنوایی فرد با ارزشها، هنجارها و نگرشهای

گروهی و اجتماعی است و دوم اینکه پرورش اجتماعی به معنای نضج فرد در روابط اجتماعی، به گونه ای است که بتواند با افراد جامعه خود، هماهنگ و سازگار باشد (محمدی، ۱۳۸۰: ۱۶).

اسلام دینی است که اساس آیین خود را به طور صریح بر پایه اجتماع قرار داده و در هیچ شأنی از شئون خود نسبت به اجتماع بی اعتنا نبوده است. اسلام دینی است که بعد اجتماعی آن نسبت به بعد فردی بسیار گسترده تر و هدایت‌های این جنبه از زندگی جامعه انسانی در آن از وسعت بیشتری برخوردار است.

اسلام، وجود جامعه را مرهون همکاری برای اجرای وظایف و تکالیف اجتماعی می‌داند. با چنین نظام و تدابیر عملی، جامعه متشکل و هماهنگی ایجاد می‌شود که تمام مشکلات و مهمات در آن آسان می‌شود و بسیار زودتر و بهتر به آرزوها و ثمره‌های زحماتش می‌رسد (قطب، ترجمه جعفری، ۱۳۶۲: ۸۹).

تقویت بسیاری از قوا و توانایی‌های انسان از جمله زبان، تفکر، عواطف و احساسات در گرو ارتباطات و تعاملات اجتماعی است. پس تربیت اجتماعی و چگونگی سلوک انسان در ارتباط با دیگران از اهمیت و جایگاه خاصی در زندگی انسان برخوردار است. در واقع، پرهیز از جامعه‌پذیری به سبب عقیم ماندن برخی از توانایی‌های انسان و ضعف و نقصان برخی دیگر، غیر ممکن است.

بسیاری از فیلسوفان، اندیشمندان و مربیان تربیتی به نقش و اهمیت تربیت اجتماعی تأکید کرده‌اند. افلاطون از جمله فیلسوفان و مربیان است که به جنبه اجتماعی تعلیم و تربیت توجه فراوانی داشته است. وی نخستین متفکری است که شرط توفیق مربی و مؤثر بودن تعلیم و تربیت را فراهم بودن محیط مساعد، یعنی همراه با فضیلت می‌داند و معتقد است برای اینکه کار تربیت به نتیجه مطلوب برسد،

زاماداران باید درصدد اصلاح جامعه و تسویه آداب و رسوم و سنتهای ناسالم و نادرست برآیند (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲ ج ۱: ۲۷۲).

ارسطو از معتقدان گرایش به جمع نهاد انسان می گوید: «صفت سخن گویی و تکلم که از ویژگیهای انسان است، بیانگر طبع اجتماعی اوست» (کاپلستون: ۴۰۱).
دورکیم تربیت را امری اجتماعی و وسیله‌ای برای اجتماعی کردن فرد می داند و معتقد است که تعلیم و تربیت، عملی است که نسلهای بالغ بر نسلهایی که هنوز برای زندگانی اجتماعی به حد بلوغ و کمال نرسیده‌اند، اعمال می کنند (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲ ج ۱: ۲۶۹).

بین متفکران تربیتی کمتر کسی به اندازه دیویی به جنبه اجتماعی تعلیم و تربیت توجه کرده است به گونه ای او را می توان حد واسط جامعه گرایی و فردگرایی قرار داد. دیویی معتقد است که محیط اجتماعی افکار، اندیشه‌ها، اخلاق و وجدان را در فرد قرار نمی دهد، بلکه جامعه زمینه را برای روی نمودن فرد به آنها فراهم می سازد. او از سویی به اجتماع و تأثیر عمیق آن بر ساختار شخصیت فرد اشاره دارد و از سویی از استقلال فرد و تأثیر فرد بر اجتماع سخن می گوید (یوسفی، ۱۳۷۶؛ مرزوقی، ۱۳۷۹: ۹۱).

بین اندیشمندان اسلامی، فارابی درباره اجتماعی بودن انسان معتقد است، انسان از انواعی است که تأمین ضروریات زندگی و نیز رسیدن به بهترین حالات روحی برای او جز از راه پدید آمدن جامعه امکانپذیر نیست (فارابی، سیاست المدینه، به نقل از دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲، ج ۱: ۲۶۸).

ابن سینا همچون فارابی، انسان را مدنی الطبع می داند. وی هدف تربیت را اصالت دادن به رشد عقل نظری و تأکید بر بعد اجتماعی آن می داند؛ به عبارت دیگر ماهیت

تعلیم و تربیت از نظر ابن سینا برنامه‌ریزی و فعالیت حساب شده در جهت رشد کودک، سلامت خانواده و تدبیر شئون اجتماعی برای رسیدن به کمال دنیوی و سعادت اخروی است (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲: ۲۷۲-۲۷۳)

امام محمدغزالی، انسان را موجودی مدنی الطبع می‌داند که برای رسیدن به کمال ناگزیر از معاشرت با دیگران است. وی هدف نهایی تربیت را رسیدن به قرب الهی می‌داند. از نظر غزالی تربیت امری همگانی است و نباید در انحصار طبقه خاصی باشد (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲: ۲۷۴).

ابن مسکویه منشأ اجتماعی بودن انسان را ضرورت‌های زیستی و نیازهای دیگر افراد به یکدیگر در راه تکامل می‌داند و نیاز به تربیت اجتماعی را نیز در زمره این نیازها به حساب می‌آورد. وی اساس جامعه را بر محبت می‌داند و معتقد است که اگر محبت و صداقت کامل در جامعه حاکم باشد به عدالت نیازی نیست. وی معتقد است انسان به صورت طبیعی به انس با دیگران گرایش دارد (ابن مسکویه؛ بی تا: ۱۱۶-۱۱۳).

خواجه نصیر الدین طوسی و برخی از اندیشمندان دیگر، گرایش اجتماعی را مشتق از گرایشهای دیگر نظیر صیانت ذات یا کمال جویی می‌دانند به طوری که خواجه در اخلاق ناصری اظهار می‌دارد، جامعه‌گرایی معلول گرایش کمال جویی فطری است. اگر فعالیت‌های انسان را به دو دسته فعالیت‌های فردی و فعالیت‌های اجتماعی تقسیم کنیم، فعالیت‌های اجتماعی و ارتباطات وی با افراد و گروه‌های مختلف جامعه بمراتب از فعالیت‌های فردی بیشتر خواهد بود (طوسی، ۱۳۵۶: ۲۵۱).

علامه طباطبایی (ره) معتقد است هر فرد انسانی فطرتاً اجتماعی است و خداوند تکامل وی را در زندگی اجتماعی قرار داده، از این روست که اسلام همه احکام خود را در قالب اجتماع ریخته و روح اجتماعی را تا آخرین حد ممکن در آن دمیده

است. وی در این زمینه می گوید مدنی الطبع بودن انسان به معنای این است که ضرورت‌های زیستی، او را به سوی حیات اجتماعی می کشاند؛ زیرا به تنهایی نمی تواند نیازهای خود را تأمین کند» (طباطبایی، ۱۳۶۴، ج ۵: ۲۱۵-۲۳۷).

آنچه در فرایند اجتماعی شدن اتفاق می افتد، درونی شدن محیط اجتماعی نزد فرد است. هدف جامعه پذیری را می توان تبدیل انسان زیستی به انسان فرهنگی عنوان کرد. اهداف اساسی برای جامعه پذیری، آموختن قواعد اساسی از آداب و رسوم و رفتار روزمره، هویت آموزی از طریق برآوردن خواستها، آرزوها، امیدها و سودهای فردی یا ممانعت از دستیابی به آنها یادگیری نقشهای اجتماعی، نگرشها، انتظارات و گرایشها و یادگیری مهارتها است (علاقه بند، ۱۳۷۴: ۱۷۱).

متأسفانه به رغم وسعت و گستردگی آموزه های اجتماعی پیامبر اکرم (ص) در منابع اسلامی و از جمله در نهج الفصاحه، مشاهده می شود در محدود پژوهشهای انجام شده مرتبط با تحلیل تربیت اجتماعی در منابع اسلامی از جمله پژوهشهای محمد کاظم زاده جودی (۱۳۸۰)، چیتی (۱۳۷۷)، جلالی کندری (۱۳۷۹)، زارع (۱۳۷۴)، محمودی (۱۳۸۰)، کاویانی (۱۳۷۹)، کاظمی (۱۳۷۷)، الاخرس (۱۳۸۱)، منصورنژاد (بی تا) و قربان زاده (۱۳۷۹) تا کنون پژوهشی جامع به منظور «تبیین نظام مطلوب روابط اجتماعی براساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه» انجام نشده است.

این پژوهش تحت عنوان «تبیین نظام مطلوب روابط اجتماعی براساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه» می کوشد، ضمن دستیابی به محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج

الفصاحه، عوامل مطرح در هر یک از محورها و نیز مصادیق هر یک از آنها را بررسی و در نظامی دقیق تبیین کند.

به منظور بررسی موضوع، سؤالهای اساسی ذیل طرح و مورد بررسی قرار گرفته

است:

۱- محورهای مطرح در نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی

پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه کدام است؟

۲- هر یک از محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی

پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه شامل چه عواملی است؟

۳- بنابر آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه هر یک از عوامل

محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی شامل چه زمینه های مصداقی (احادیث نمونه)

است؟

روش پژوهش

روش این پژوهش از نوع تحلیل محتواست که طی آن متن کامل نهج الفصاحه

در راستای نظام مطلوب روابط اجتماعی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و مجموعه

مصادیق (احادیث) مرتبط با تربیت اجتماعی از آن استخراج شده است. سپس بر

اساس فصل مشترک موجود بین مصادیق مذکور (احادیث استخراجی) آنها در نه

محور محتوایی جداگانه طبقه بندی شده است.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری پژوهش

جامعه آماری پژوهش شامل، متن کامل نهج الفصاحه، ترجمه علی کرمی فریدنی، چاپ انتشارات حلم قم به سال ۱۳۸۴ است. به دلیل لزوم جامعیت نمونه، نمونه‌گیری از متن نهج الفصاحه انجام نشده و کل جامعه مذکور مورد بررسی، تحلیل و طبقه‌بندی قرار گرفته است.

ابزار گردآوری داده‌ها

به منظور تحلیل محتوای نهج الفصاحه از ابزار فرم واریسی دو مرحله‌ای باز و بدون پیش‌سازمان‌یافتگی استفاده شده است. روایی ابزار به وسیله تأیید صاحب‌نظران تأمین شده و پایایی آن نیز با محاسبه ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل محتوای انجام شده اولیه با تحلیل محتوای انجام شده مجزای دیگر در آن متن (توسط متخصص دیگر)، محاسبه شده که ضریب مذکور برابر با ۰/۹۱ بوده است.

روش اجرای ابزار و تحلیل محتوا

در مرحله نخست، کل احادیث نهج الفصاحه تحلیل محتوا شده است و احادیثی که مضمون روابط اجتماعی داشت، شناسایی، و به طور دقیق (با ذکر نشانی حدیث، متن عربی، متن فارسی و زمینه مصداقی) در فرم تحلیل محتوی ثبت شد. سپس به منظور دستیابی به محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی در نهج الفصاحه، احادیث استخراجی مذکور (با مضمون اجتماعی)، دوباره بررسی، و بنابر فصل مشترکهای بین آنها در نه محور طبقه‌بندی شد. هم‌چنین در هر محور نیز، عوامل شاخص محور از خلال دسته‌بندی دقیقتر احادیث در مرتبه‌ای دیگر حاصل گردید. بدین ترتیب

محورهای نه گانه نظام مطلوب روابط اجتماعی به همراه عوامل و مصادیق یاد شده (احادیث نمونه) در نهج الفصاحه حاصل شده است.

روش تحلیل داده‌ها

به منظور تحلیل داده های حاصل، یافته ها به شیوه کیفی تحلیل، و به تفکیک نه محور نظام مطلوب روابط اجتماعی، عوامل هر محور و مصادیق آنها (احادیث نمونه) در جدولهای مربوط ذکر و بررسی شده است.

یافته‌های پژوهش

بررسی سؤال اول پژوهش

سؤال اول پژوهش این بود:

۱- محورهای مطرح در نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه کدام است؟

با بررسی مفاد احادیث استخراجی با مضمون اجتماعی از نهج الفصاحه و سپس طبقه بندی احادیث یاد شده، محورهای نه گانه نظام مطلوب روابط اجتماعی به همراه عوامل و مصادیق احادیث مذکور به دست آمده است. نه محور نظام مطلوب روابط اجتماعی بنابر متن نهج الفصاحه شامل محورهای حفظ شأن و کرامت انسان در روابط اجتماعی، ایمان و عمل به منشور روابط اجتماعی، خویشترن داری در روابط اجتماعی، رعایت تقوای الهی در روابط اجتماعی، رعایت عدالت در روابط اجتماعی، خیر خواهی در روابط اجتماعی، حفظ و تحکیم وحدت امت اسلامی،

رعایت جاذبه در روابط اجتماعی و رعایت نظم در روابط اجتماعی است. نتایج تحلیلیها در این خصوص طی جدولهای شماره یک تا نه پژوهش، ثبت شده است^(۱).

بررسی سؤالهای دوم و سوم پژوهش

سؤالهای دوم و سوم پژوهش این بود:

۲- هر یک از محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس آموزه‌های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه شامل چه عواملی است؟

۳- بنا بر آموزه‌های تربیتی پیامبر اکرم (ص) در نهج الفصاحه هر یک از عوامل محورهای نظام مطلوب روابط اجتماعی شامل چه زمینه‌های مصداقی (احادیث نمونه) است؟

همان طور که در پاسخ به سؤال اول پژوهش تصریح شد، نتایج تحلیل انجام شده بیانگر وجود نه محور در نظام مطلوب روابط اجتماعی بر اساس مفاد نهج الفصاحه است. در اینجا پس از ذکر هریک از نه محور نظام یاد شده، عوامل هریک از محورها و سپس زمینه‌های مصداقی (احادیث نمونه) هریک از مؤلفه‌ها مطرح می‌شود.

محور حفظ شأن و کرامت انسان در روابط اجتماعی

کرامت و بزرگواری، حاصل بهره‌وری معین یک موجود است بدون اینکه پای مقایسه با غیر در آن گشوده و هر گاه چنین باشد آن را فضیلت و نه کرامت گویند. خداوند آدمی را از بهره‌های درونی ویژه‌ای چون عقل برخوردار ساخته و او را به سبب این بهره‌وری کریم و بزرگوار داشته است. این کرامت به اصل انسان بودن باز می‌گردد و به دسته معینی از آدمیان اختصاص ندارد. از این حیث آدمیان همه از یک

گوهر و همه شریف هستند و از این حیث، هیچ کس را بر دیگری فضیلتی نیست. به همین دلیل یکی از مهمترین محورهای روابط اجتماعی، حفظ کرامت و شأن انسانی در روابط جمعی است.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، سه عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- احترام به همه انسانها

«لیس منا من لم یوقرالکبیر و یرحم الصغیر» (حدیث ۲۴۱۶: ۴۵۴): از مانیست کسی که بزرگتر را گرامی ندارد و به کوچکتر مهر نورد.

۲- رعایت حریم دیگران

«حرمة الجار علی الجار کحرمة دمه» (حدیث ۱۳۵۹: ۲۶۳): حرمت همسایه بر همسایه بسان حرمت خون اوست.

۳- پرهیز از تمسخر و عیب جویی

«طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس» (حدیث ۱۹۱۳: ۳۶۶): خوشا به حال آن که عیبهایش او را از عیب جویی مردم باز داشت.

جدول شماره ۱- محور حفظ شأن و کرامت انسان در روابط اجتماعی، عوامل و

مصادیق آن

محور	مؤلفه های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
حفظ شأن و کرامت انسان در روابط اجتماعی	احترام به همه انسانها	حدیث ۲۴۱۶: ۴۵۴
	رعایت حریم دیگران	حدیث ۱۳۵۹: ۲۶۳
	پرهیز از تمسخر و عیب جویی	حدیث ۱۹۱۳: ۳۶۶

محور ایمان و عمل به منشور روابط اجتماعی

انسان ذاتاً موجود مدنی بالطبع و اجتماعی است که هدفهای وی نیز در اجتماع بر آورده می شود. زندگی اجتماعی هزارها مسئله و مشکل برای انسان به وجود می آورد که باید آنها را حل کند و تکلیفش را در مقابل همه آنها روشن کند. از آنجا که موجودی اجتماعی است، سعادت خود را باید در شاهرهی جستجو کند که جامعه را به سعادت و کمال برساند. جمعگرایی و مدنی بالطبع بودن انسان به این دلیل است که انسان به حکم عقل و اراده، زندگی اجتماعی را انتخاب کرده است تا بتواند نیازهای خود را که در متن آفرینش او نهفته است، بهتر تامین کند؛ هر چند به نظر می آید که ناگزیر بوده است این کار را انجام دهد.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، چهار مولفه به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- همکاری در امور اجتماعی

لان اعین اخی المؤمن علی حاجته احب الی من صیام شهر و اعتکاف فی المسجد الحرام» (حدیث ۲۲۰۵: ۴۲۰). این حقیقت که برادر با ایمان خود را در راه بر آمدن خواسته اش یاری رسانم نزد من از یک ماه روزه داری و اعتکاف در مسجد الحرام دوست داشتنی تر است.

«ثلاث لا یغل علیهن قلب المؤمن: اخلاص العمل لله و النصیحة لاولی الامر و لزوم الجماعه، ان دعوتهم یکون من ورائه» (خطبه ۹، ص ۵۸۹): سه چیز است که دل انسان با ایمان بدانها خیانت نمی ورزد: اخلاص ورزیدن در کارها برای خدا، خیر خواهی و دلسوزی برای زمامداران و کارشناسان جامعه و همدلی و همراهی با جامعه و مردم که بی گمان دعای آنان بدرقه راه انسان خواهد بود.

۲- مشورت در امور

«لا مظاهرة اوثق من المشاورة» (حدیث ۲۵۰۶: ۴۶۵): هیچ یاری و پشتیبانی اطمینان بخشتر از تبادل نظر نیست.

«و ما يستغنى رجل عن مشورة» (حدیث ۱۶۳۷: ۳۱۴): هیچ کس از مشورت و نظر خواهی دیگران بی نیاز نیست.

۳- ارشاد مردم

«من دعا الى هدى كان له من الاجر مثل اجور من تبعه لا ينقص ذلك من اجورهم شيئا و من دعا الى ضلالة كان من الاثم مثل آثام من تبعه لا ينقص ذلك من آثامهم شيئا» (حدیث ۲۹۳۰: ۵۲۸): کسی که مردم را به راه راست فرا خواند، پاداش او بسان پاداش همه کسانی است که از او پیروی می کنند و این در حالی است که از پاداش آنان چیزی کاسته نمی شود و کسی که مردم را به بیراهه و بیداد بخواند، گناه او بسان گناه همه کسانی است که از او پیروی کنند و این در حالی است که از گناه آنها چیزی نمی کاهد.

جدول شماره ۲- ایمان و عمل به منشور روابط اجتماعی، مؤلفه‌ها و مصادیق آن

مصادیق (احادیث نمونه)	مؤلفه‌های مرتبط	محور
حدیث ۲۲۰۵: ۴۲۰	همکاری در امور اجتماعی	ایمان و عمل به
حدیث ۲۵۰۶: ۴۶۵	مشورت در امور	منشور روابط
حدیث ۲۹۳۰: ۵۲۸	ارشاد مردم	اجتماعی

محور خویشتن داری در روابط اجتماعی

برخورد محبت آمیز افراد با یکدیگر و احترام متقابل آنها به هم و عذرپذیری هنگام اختلاف، باعث نزدیکی مردم به یکدیگر می شود. به همین دلیل یکی از محورهای اساسی روابط اجتماعی، محور یاد شده است.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، پنج عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- آسانگیری در برخوردها و عذرپذیری

«یسروا ولا تعسروا» (حدیث ۳۲۱۳: ۵۶۸): آسان بگیرید و سخت نگیرید.

۲- صبر و بردباری

«اعلم ان النصر مع الصبر وان الفرج مع الكرب وان العسر يسرا» (حدیث ۳۶۳: ۸۴): بدان که پیروزی به همراه شکیب است و گشایش به همراه سختی و در پی هر دشواری، آسانی است.

«ثلاث يدرک بهن العبد رغائب الدنيا والاخرة: الصبر على البلاء والرضا بالقضاء والدعاء في الرخاء» (حدیث ۱۲۹۲: ۲۵۱): سه چیز است که بنده خدا به برکت آنها خواستنی های این جهان و آن جهان را به دست می آورد: شکیب ورزیدن در گرفتاریها، خشنودی به قضا و قدر و یاد خدا و دعا و نیایش در حال گشایش و خوشی.

۳- عفو و گذشت

«احسنوا اذا وليتم و اعفوا عما ملكتم» (حدیث ۹۸: ۴۲): هنگامی که به فرمانروایی رسیدید، نیکو کرداری پیشه سازید و از زیر دستان بگذرید.

«ارحموا ترحموا واغفروا یغفرلکم» (حدیث ۲۶۳: ۶۹): به مردم مهر بورزید تا به شما مهر ورزند و ببخشید تا مورد بخشش قرار بگیرید.

«تعافوا یسقط الضغائن بینکم» (حدیث ۱۱۵۵: ۲۱۴): از یکدیگر بگذرید تا کینه ها از میان شما برود.

«من لم یقبل العذر من متصل صادقاً کان او کاذباً لم ینل شفاعتی» (حدیث ۲۷۵۷: ۵۰۵): کسی که عذر پوزش را، خواه راست باشد یا دروغ، نپذیرد به شفاعت من نائل نمی شود.

۴- پرهیز از خشم و غضب

«اجتنب الغضب» (حدیث ۶۲: ۳۷): از خشم و خشونت دوری کنید.

«اتحسبون الشدة فی حمل الحجاره؟ انما الشدة ان یمتلی احدکم غیظاً ثم یغلبه» (حدیث ۲۸: ۳۳): آیا توانمندی را در جابه جا ساختن سنگ بزرگ و وزنه سنگین می پندارید؟ قهرمان راستین تنها کسی است که وقتی از خشم آکنده می شود بر آن خشم چیره آید و دست به خشونت و بیداد نزند.

«احزم الناس اکظمهم الغیظ» (حدیث ۹۵: ۴۱): دوزانده شترین مردم، خشم فروبرنده ترین آنان است.

۵- بدی را به خوبی جبران کردن

«اذا اسأت فاحسن» (حدیث ۱۷۳: ۵۵): هنگامی که بدی کردی، بدی و بیداد را با نیکی بزدا.

«اذا اسأت فاحسن فان الحسنات یدهن السیئات» (حدیث ۱۷۹: ۵۶): هنگامی که بدی کردی از پی آن نیکی کن که نیکی ها بدیها را از بین می برد.

جدول شماره ۳- خویشتن داری در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

موضوع	مؤلفه‌های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
خویشتن داری در روابط اجتماعی	آسانگیری در برخوردها	حدیث ۳۲۱۳: ۵۶۸
	صبر و بردباری	حدیث ۳۶۳: ۸۴ و حدیث ۱۲۹۲: ۲۵۱
	عفو و گذشت و عذر پذیری	حدیث ۹۸: ۴۲ و حدیث ۲۶۳: ۶۹ و حدیث ۲۱۴: ۱۱۵۵
	پرهیز از خشم و غضب	حدیث ۶۲: ۳۷ و حدیث ۲۸: ۳۳ و حدیث ۴۱: ۹۵
	بدی را به خوبی جبران کردن	حدیث ۱۷۳: ۵۵ و حدیث ۱۷۹: ۵۶

محور رعایت تقوای الهی در روابط اجتماعی

توصیه به تقوا و ترس از خدا عمومی ترین تأکیدات اخلاقی است که همه بزرگان دین و اندیشمندان بر آن پافشاری کرده اند. در نظام جامع روابط اجتماعی نیز رعایت تقوی از مهمترین محورها به شمار می آید.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، سه عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- امانتداری و پایبندی به عهد و پیمان

«المؤمن من امنه الناس علی انفسهم و اموالهم و دمائهم» (حدیث ۳۰۸۵: ۵۵۰): انسان با ایمان کسی است که مردم او را بر جان و دارایی و خون خویش امین شمارند.

«ان حسن العهد من الایمان» (حدیث ۸۴۷: ۱۶۴): بی گمان پیمان نیکو و رعایت آن از ایمان به خداست.

«ان الغادر ينصب له لواء يوم القيامة فيقال: الا هذه غدره فلان ابن فلان» (حدیث ۶۵۹: ۱۳۳). بی گمان برای انسان پیمان شکن در روز رستاخیز پرچمی برافراشته می شود و گفته می شود: به هوش که این عهد شکن، فلان کس و فرزند فلان کس است.

۲- صداقت در گفتار و عمل

«ایاکم و الکذب فان الکذب مجانب للايمان» (حدیث ۹۹۸: ۱۸۷): بر شما باد که از دروغ پرهیزید؛ چرا که دروغ با ایمان ناسازگار است.

«ایاکم و الکذب، فان الکذب لا یصلح لا بالجد و لا بالهزل و لا یعد الرجل صبیبه لایفی له و ان الکذب یهدی الی الفجور و ان الفجور یهدی الی النار و ان الصدق یهدی الی البر و...» (حدیث ۹۹۹: ۱۸۷): بر شما باد که از دروغ پرهیزید؛ چرا که دروغ، خواه جدی یا شوخی کاری نادرست و ناسازگار با ایمان است. انسان نباید به کودک خویش وعده بدهد و آگاه به آن وفا نکند. بی گمان، دروغ انسان را به بدی می کشاند و بد کاری به آتش دوزخ و بی گمان راستی به نیکو کاری راه می نماید و نیکو کاری به بهشت.

۳- راز داری

«انما یتجالس المتجالسان بامانة الله تعالی فلا یحل لاحدهما ان یفشی علی صاحبه ما یخاف» (حدیث ۹۴۹: ۱۸۰): حقیقت این است که همنشین ها امانتدار یکدیگرند؛ پس روانیست که یکی از آنان راز دوست خود را که امنیت او را به خطر می اندازد، آشکار سازد.

«لا یستر عبد عبداً فی الدنیا الا ستره الله یوم القیامه» (حدیث ۲۵۴۱: ۴۶۹): هیچ بنده‌ای در این جهان راز کسی را نمی پوشاند جز اینکه خدا در روز رستاخیز، راز او را می پوشاند.

جدول شماره ۴- رعایت تقوای الهی در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

محور	مؤلفه‌های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
رعایت تقوای الهی در روابط اجتماعی	امانتداری و پایبندی به عهد و پیمان	حدیث ۳۰۸۵: ۵۵۰ حدیث ۱۶۴: ۸۴۷ و حدیث ۱۳۳: ۶۵۹
	صداقت در گفتار و عمل	حدیث ۱۸۷: ۹۹۸ و حدیث ۱۸۷: ۹۹۹
	راز داری	حدیث ۹۴۹: ۱۸۰ و حدیث ۲۵۴۱: ۴۶۹

محور رعایت عدالت در روابط اجتماعی

عدل از مبانی اصیل تربیت اسلامی است که در لغت به معنی قرار گرفتن هر چیز در جای خود است. این محور به موزون بودن آفرینش انسان اشاره دارد و اینکه موجودیت انسان و سایر موجودات در زمین، موزون و در کمال عدالت است. برای حفظ، پیوستگی و تبلور آن در زندگی انسانی در مراودات اجتماعی باید به آن کمال توجه مبذول شود.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، سه عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- میانه روی و اعتدال

«السمت الحسن و التواءه و الاقتصاد جزء من اربعة و عشرين جزء من النبوه» (حدیث ۱۷۷۸: ۳۴۱): نام نیک و ملایمت و میانه روی، بخشی از بیست و چهار بخش از مقام والای نبوت است.

۲- رعایت انصاف در روابط با دیگران

«اسد الاعمال ثلاثه: ذکرالله علی کل حال و الانصاف من نفسک و مواساة الاخ فی المال» (حدیث ۲۹۰: ۷۳): استوارترین کارها سه چیز است: یاد هماره خدا، انصاف ورزیدن در کار خود با دیگران و سهم ساختن برادر دینی در دارایی.

اضنموالی ست خصال اضمن لكم الجنة: لا تظالموا عند قسمة موارثکم و انصفوا الناس من انفسکم و...» (حدیث ۳۲۲: ۷۸-۷۹): شش چیز را برای من به عهده گیرید تا من هم بهشت را برایتان به عهده گیرم: به هنگام تقسیم ارث بر یکدیگر ستم روا ندارید؛ میان خود و مردم بر اساس انصاف رفتار کنید و...

۳- پرهیز از ظلم و ظلم ستیزی

«الظلم ظلمات یوم القیامه» (حدیث ۱۹۲۳: ۳۶۷): ستم کردن در این جهان، تاریکی روز بازمی است.

«انصر اخاک ظالما او مظلوما، ان یک ظالما فاردده عن ظلمه و ان یک مظلوما فانصروه» (حدیث ۵۶۱: ۱۱۶): برادرت را یاری کن. اگر ستمکار است او را از بیداد گریش بازدار و اگر مظلوم است یاریش نما. انی و مطالعات فرهنگی

جدول شماره ۵- رعایت عدالت در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

موضوع	مؤلفه‌های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
رعایت عدالت در روابط اجتماعی	میانه روی و اعتدال	حدیث ۱۷۷۸: ۳۴۱
	رعایت انصاف در روابط با دیگران	حدیث ۲۹۰: ۷۳ و حدیث ۳۲۲: ۷۸-۷۹
	پرهیز از ظلم و ظلم ستیزی	حدیث ۱۹۲۳: ۳۶۷ و حدیث ۵۶۱: ۱۱۶

محور خیرخواهی در روابط اجتماعی

در این محور خیرخواهی به عنوان ویژگی مهم در روابط اجتماعی در نظر گرفته شده است. این ویژگی بیانگر این است که نیکی و احسان بر انسان مؤثر می‌افتد و حتی قدرت مهار زدن به بد کرداری او را نیز دارد.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، پنج عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- امر به معروف و نهی از منکر

«الامر بالمعروف کفا علیه» (حدیث ۱۰۴۸: ۱۹۶): کسی که به کار پسندیده فرمان می‌دهد بسان کسی است که آن را انجام می‌دهد.

«الجهاد اربع: الامر بالمعروف و النهی عن المنکر و الصدق فی مواطن الصبر و شان الفاسق» (حدیث ۱۳۳۸: ۲۶۰): جهاد بر چهار بخش است: دعوت به کار خیر و باز داشتن از کارهای ناپسند و راستی به هنگام شکیب و ناسازگاری با قانون شکن و گناهکار.

۲- خیرخواهی برای مردم

«رأس الدین النصیحة لله و لدینه و لرسوله و لکتابه و لائمة المسلمین و للمسلمین عامه» (حدیث ۱۶۳۴: ۳۱۳): اساس دینداری، خیرخواهی برای خدا و دین او و پیامبرش و کتاب او و برای امامان جامعه و همه مسلمانان است.

«ان احب عبادالله الی الله انصحبهم لعباده» (حدیث ۵۷۸: ۱۱۹): بی تردید محبوبترین بندگان خدا به ذات بی همتای او، خیر خواه ترین آنان نسبت به مردم است.

«دعاء المرء المسلم مستجاب لآخیه بظهر الغیب عند راسه ملک موکل به كلما دعا لآخیه بخیر قال الملك آمین و لك بمثل ذلك» (حدیث ۱۵۶۴: ۲۹۹): دعای انسان

حقگرا که پشت سر برادر خویش می کند، پذیرفته است. بر سر او فرشته ای گمارده شده است که هرگاه برای برادر خود دعایی می کند می گوید: آمین پذیرفته باد و برای خودت نیز بسان آن باد.

۳- ترجیح دادن دیگران (نیازمندان) به خود

«ثلاث من حقایق الایمان: الانفاق من الاقتار و الانصافک الناس من نفسک و بذل العلم للمتعم» (حدیث ۱۲۷۱: ۲۴۴): سه چیز از حقیقت ایمان است: بخشش به هنگام تنگدستی، انصاف ورزیدن به سود مردم و به زیان خویش و بخشیدن دانش به دانشجو.

۴- غنیمت دانستن فرصت برای خدمت به مردم

«احب الاعمال الی الله من اطعم جائعا او دفع عنه مغرما او كشف عنه كربا» (حدیث ۷۶: ۳۹): محبوبترین کارها در پیشگاه خدا کار کسی است که گرسنه ای را غذا دهد یا وام و امداری را پردازد و یا اندوهی را از چهره اندوه زده ای بزداید.

۵- حساسیت به امور مردم و کمک به آنها

«خیر الناس انفعهم للناس» (حدیث ۱۵۰۰: ۲۸۷): بهترین مردم کسی است که به مردم سود رسان تر باشد.

«خیرکم من یرجی خیره و یومن شره و شرکم من لا یرجی خیره و لا یومن شره» (حدیث ۱۵۲۶: ۲۹۱): بهترین شما آن کسی است که به نیکی اش امید می رود و از بد رفتاری اش می توان در امان بود. بدترین شما آن کسی است که نه به خیرش می توان امید بست و نه از شر و بدی او می توان احساس امنیت کرد.

جدول شماره ۶- خیرخواهی در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

مصادیق (احادیث نمونه)	مؤلفه‌های مرتبط	محور
حدیث ۱۰۴۸: ۱۹۶ و حدیث ۱۳۳۸: ۲۶۰	امر به معروف و نهی از منکر	خیرخواهی در روابط اجتماعی
حدیث ۱۶۳۴: ۳۱۳ و حدیث ۵۷۸: ۱۱۹	سعی در بهره مندی عموم از رفاه	
حدیث ۱۲۷۱: ۲۴۴	ترجیح دادن دیگران (نیازمندان) به خود	
حدیث ۷۶: ۳۹	غنیمت دانستن فرصت برای خدمت به مردم	
حدیث ۱۵۰۰: ۲۸۷ و حدیث ۱۵۲۶: ۲۹۱	حساسیت به امور مردم و کمک به آنها	

محور حفظ و تحکیم وحدت امت اسلامی

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، دو عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- اخوت و برادری با مؤمنان

«ایها الناس انما المومنون اخوه» (خطبه ۱۱: ۵۹۶): ای مردم بدرستی که مؤمنان با یکدیگر برادرند.

۲- ایجاد روحیه الفت و مهربانی در جامعه

«المؤمن یألف و لا خیر فیمن لا یألف و لا یؤلف» (حدیث ۳۱۰۴: ۵۵۲): انسان با ایمان می جوشد و الفت می گیرد و کسی که الفت نگیرد و نپذیرد در او هیچ خوبی نیست.

جدول شماره ۷- حفظ و تحکیم وحدت امت اسلامی، عوامل و مصادیق آن

محور	مؤلفه‌های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
حفظ و تحکیم	اخوت و برادری با مؤمنان	خطبه ۱۱: ۵۹۶
وحدت امت اسلامی	ایجاد روحیه الفت و مهربانی در جامعه	حدیث ۳۱۰۴: ۵۵۲

محور رعایت اصل جاذبه در روابط اجتماعی

جاذبه باعث سرور و رغبت در آدمی است و از مهمترین عوامل است که باعث ایجاد ارتباط میان آدمهاست. خداوند متعال خود بزرگترین محسن است.

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، پنج عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- نرمخویی و حسن خلق

«اذا اراد الله باهل بیت خیراً ادخل علیهم الرفق» (حدیث ۱۵۱: ۵۱): هنگامی که خدا برای خانواده ای نیکی بخواهد، نرمش بر گستره جان و زندگی آنان وارد می‌سازد.

«الا اخبرکم بمن یحرم علیه النار غداً؟ علی کل هین لین قریب سهل» (حدیث ۴۵۹: ۹۷): آیا شما را آگاه سازم که فردا آتش دوزخ بر چه کسی حرام می‌گردد؟ بر کسی که در منش ملایم و نرم، زود جوش و آسانگیر باشد.

۲- تواضع و فروتنی

«افضل الناس من تواضع عن رفعه و زهد عن عنیه و انصف عن قوه و حلم عن قدرته» (حدیث ۴۱۹: ۹۱): برترین مردم کسی است که در اوج شکوفایی، فروتنی

نماید و در بی نیازی پارسایی پیشه سازد و در توانمندی انصاف ورزد و در اوج قدرت به انتقام، بردباری ورزد.

۳- دقت و لطافت در گفتار

«ان من تمام ایمان العبد ان یستثنی فی کل حدیثه» (حدیث ۹۱۱: ۱۷۴): از نشانه‌های ایمان بنده خدا این است که با دقت و احساس مسئولیت سخن بگوید و در همه سخنانش استثنایی بیاورد.

«ثلاث من ابواب البر: سقاء النفس و طیب الکلام و الصبر علی الادی» (حدیث ۱۲۶۶: ۲۴۳): سه چیز از دروازه های نیکی و نیکو کاری است: ایثار و جانبازی، بهداشت و رعایت نیکی در گفتار و شکیبایی بر اذیت و آزار در راه حق و عدالت.

۴- آراستگی ظاهر

«حسنوا لباسکم و اصلحوا رحالکم حتی تکنوا کانکم شامه فی الناس» (حدیث ۱۳۸۳: ۲۶۷): جامه خود را نیکو و لوازم زندگیتان را سر و سامان دهید تا شما هم بسان دیگران - در میان جامعه و مردم - سر شناس و چشم پر کن جلوه کنید.

۵- خوش گمانی

«حسن الظن من حسن العباده» (حدیث ۱۳۷۹: ۲۶۶): خوش گمانی از نیکی عبادت و بندگی خداست.

جدول شماره ۸- رعایت اصل جاذبه در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

موضوع	مؤلفه های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
اصل جاذبه	نرمخویی و حسن خلق	حدیث ۱۵۱: ۵۱ و حدیث ۴۵۹: ۹۷
	تواضع و فروتنی	حدیث ۴۱۹: ۹۱
	دقت و لطافت در گفتار	حدیث ۹۱۱: ۱۷۴ و حدیث ۱۲۶۶: ۲۴۳
	آراستگی ظاهر	حدیث ۱۳۸۳: ۲۶۷
	خوش گمانی	حدیث ۱۳۷۹: ۲۶۶

رعایت نظم در روابط اجتماعی

بنابر نتایج تحلیل محتوای انجام شده در متن نهج الفصاحه در این محور از نظام مطلوب روابط اجتماعی، چهار عامل به همراه مصادیق آنها قابل ذکر است:

۱- وظیفه شناسی

«ست خصال من الخیر: جهاد اعداء الله بالسيف والصوم فی یوم الصیف و حسن الصبر عند المصیبه و ترک المراء والانفاق فی الخفاء و المحاباة فی الله» (حدیث ۱۷۳۵: ۳۳۴): شش ویژگی از خیرات است: پیکار با دشمنان تجاوز کار خدا با شمشیر و روزه در گرمای تابستان و شکیب زیبا و نیکو به هنگام مصیبت و وانهادن ستیزه جویی و پرخاشگری و انفاق و بخشش در نهان و دوستی متقابل در راه خدا.

۲- قانونگرایی

«حد یعمل فی الارض خیر لاهل الارض من ان یمطروا اربعین صباحاً» (حدیث ۱۳۵۴: ۲۶۳-۲۶۴): اگر یکی از مقررات کیفی به گونه ای شایسته و در مورد کسی که در خور آن است، در روی زمین اجرا گردد برای زمینیان از چهل روز بارش باران بهتر و سود بخشتر خواهد بود.

۳- مسئولیت پذیری

«کفی بالمرء اثما ان یضیع من یقوت» (حدیث ۲۱۲۷: ۴۰۷): بر قانون شکنی و گناه انسان همین بس که نانخور و خانواده خود را بی برنامه نهد و تباه سازد.

۴- انضباط اقتصادی

الزهدة فی الدنيا لیست بتحريم الحلال ولا اضاعة المال و لكن الزهادة فی الدنيا ان لا تكون بما فی یدیک اوثق منك بما فی ید الله و ان تكون فی ثواب المصیبة اذا انت اصبت بها ارغب منك فیها لو آن ها ابقیت لك» (حدیث ۱۷۱۲: ۳۲۷): مفهوم

واقعی زهد و پارسایی در این جهان این نیست که نعمتهای حلال خدا را بر خود حرام سازی و یا دارایی خود را تباه کنی، بلکه پارسایی حقیقی در دنیا این است که به آنچه داری، بیشتر از آنچه در دست خداست، امیدوار باشی و اعتماد کنی و هنگامی که با رویدادهای تلخ روبه رو شدی به پاداش آن بیشتر از رخ ندادن آن رویداد غمبار شیفته باشی.

جدول شماره ۹- رعایت نظم در روابط اجتماعی، عوامل و مصادیق آن

محور	مؤلفه های مرتبط	مصادیق (احادیث نمونه)
رعایت نظم در روابط اجتماعی	وظیفه شناسی	حدیث ۱۷۳۵: ۳۳۴
	قانونگرایی	حدیث ۱۳۵۴: ۲۶۳-۲۶۴
	مسئولیت پذیری	حدیث ۱۷۱۲: ۳۲۷
	انضباط اقتصادی	حدیث ۱۷۱۲: ۳۲۷

بحث و نتیجه گیری

در خصوص عمده ترین نتایج تحلیلها باید اذعان کرد:

۱- نهج الفصاحه سرشار از نکات ارزنده و دستور العملهای عینی رفتارهای اجتماعی است که وابسته به گذشته نیست؛ به عبارت دیگر فراتر از زمان و مکان و ارائه کننده قواعد عمومی و اصول کلی در زمینه اعتقادات، اخلاق و جنبه های مختلف شریعت و رفتارهای انسانی مطلوب است. نهج الفصاحه به دلیل جامعیت، اصالت و اینکه ریشه در وحی دارد، هم اینک نیز برای ایجاد ساختاری قوی و نظام مند به منظور بهبود روابط و رفتارهای اجتماعی می تواند بسیار مؤثر و راهگشا باشد.

۲- نتایج پژوهش، تبیین نظری نظام مطلوب روابط اجتماعی و مصادیق آنها بر اساس آموزه های تربیتی نهج الفصاحه است. لذا برای استفاده از نتایج آن در نظامهای اجتماعی و بخصوص تربیتی کشور باید دست اندرکاران و برنامه ریزان با انتخاب مبانی تربیت اسلامی به عنوان استراتژی بلند مدت به تدوین برنامه های مناسب آموزشی و درسی همسو با اهداف تربیت اسلامی و روشهای تدریس مناسب آنها پردازند و فعالیتهای آموزشی را چنان برنامه ریزی کنند که این فعالیتها گذرگاه تحقق انسانیت حقیقی دانش آموزان به معنای انسان کامل باشد.

۳- با عنایت به درجه اهمیت انسانسازی در تمام دستگاه های آموزشی و تربیتی جامعه اعم از آموزش و پرورش، دانشگاه و در مجموع، انواع آموزشهای رسمی، غیر رسمی و مستمر ضمنی باید اذعان کرد برنامه ریزان تربیتی در سطوح مختلف با عنایت به نتایج پژوهش، لازم است به نه محور نظام مطلوب روابط اجتماعی شامل حفظ شأن و کرامت انسان در روابط اجتماعی، ایمان و عمل به منشور روابط اجتماعی، خویشتن داری در روابط اجتماعی، رعایت تقوای الهی در روابط اجتماعی، رعایت عدالت در روابط اجتماعی، خیرخواهی در روابط اجتماعی، حفظ و تحکیم وحدت امت اسلامی، رعایت جاذبه در روابط اجتماعی و رعایت نظم در روابط اجتماعی توجه کنند و با عنایت به عوامل و نیز زمینه های مصادیقی مطرح شده، فرصتها، زمینه های عملی و تجربی متعدد و گوناگونی را در بخشهای مختلف محتوای برنامه های درسی خود برای تمرین، ممارست و کسب تجربه دانش آموزان، دانشجویان و سایر اقشار جامعه فراهم آورند.

۴- مربیان تربیتی شاغل در تمام دستگاه های آموزشی و تربیتی جامعه، اعم از آموزش و پرورش، دانشگاه و در مجموع، انواع آموزشهای رسمی و غیررسمی به

طور مستقیم و غیر مستقیم می توانند با الگو قرار دادن احادیث نهج الفصاحه به عنوان یکی از مبانی اساسی هدایت بشر، نقش کلیدی خود در تربیت اقشار مختلف جامعه را به نحو احسن ایفا کنند.

۵- علاوه بر مؤسسات آموزشی یاد شده، برخی رسانه های ارتباط جمعی چون صدا و سیما، جراید، سینما، تئاتر و تهیه کنندگان انواع برنامه های آموزشی، کمک آموزشی و سرگرمی در جامعه نیز لازم است با بهره گیری از محورهای و عوامل به دست آمده در قالب های نمونه هایی از زندگی نوین بشر امروزی، به ترویج الگوهای مطلوب روابط اجتماعی و رشد و تعالی رفتارهای اجتماعی مطلوب همت گمارند.

یادداشتها

۱- از آنجا که بین یافته های مرتبط با سه سؤال پژوهش پیوستگی برقرار بوده و ذکر محورهای یاد شده در اینجا و تکرار آنها در شرح یافته های سؤالهای دوم و سوم مطلوب نبوده است، بالاجبار از درج یافته ها در اینجا پرهیز، و با عنایت به طرح کامل آنها طی بررسی سؤالهای دوم و سوم، در اینجا صرفاً به ذکر آنها بسنده شده است.

منابع

- ابن مسکویه، احمد (بی تا). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاغراق. چاپ بیروت، انتشارات مهدوی اصفهان.
- الخرس، ریاض (۱۳۸۱). جریان های اجتماعی و رویکرد عالمان مسلمان به تفسیر موضوعی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع)، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- ایمانی، محسن (۱۳۶۸). تربیت عقلانی، پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، چاپ نشده.
- باقری، خسرو (۱۳۷۰ - ۱۳۷۴ - ۱۳۷۶). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران: انتشارات مدرسه.
- برگزیده تفسیر نمونه (۱۳۷۹)، بی جا، دارالکتب الاسلامیه، ۵ جلد.
- مایر، فردریک (۱۳۷۳). تاریخ اندیشه های تربیتی، ترجمه علی اصغر فیاض، جلد اول. تهران: چاپ اول، انتشارات سمت.
- جلالی کندی، سهیلا (۱۳۷۹). مشارکت اجتماعی زنان از دیدگاه قرآن و حدیث، پایان نامه دکتری. تهران:

- دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- چیتی، اکرم (۱۳۷۷). قشربندی اجتماعی در قرآن کریم (براساس مطالعه تطبیقی تفسیرالمیزان و نمونه) پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (۱۳۷۲). درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی، جلد اول، فلسفه تعلیم و تربیت، چاپ اول. تهران: انتشارات سمت.
- زارع، کاظم (۱۳۷۴). پژوهشی در شیوه‌ها و عملکردهای سیاسی - اجتماعی انبیاء در قرآن، پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- طباطبائی، محمدحسین. تفسیر المیزان. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی و دیگران، انتشارات بنیاد علمی و فکری طباطبائی. بهار ۶۳ جلد ۱، ۳، ۴، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۵.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۶۴). تفسیر المیزان، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی و دیگران، انتشارات بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، تا بهار جلد ۱، ۳، ۴، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۵.
- طوسی، خواجه نصیرالدین (۱۳۵۶). اخلاق ناصری، تصحیح مجتبی مینوی و علیرضا حیدری. تهران: انتشارات خوارزمی.
- علاقه‌بند، علی (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: انتشارات بعثت.
- قربان زاده، محمدباقر (۱۳۷۹). ویژگیهای اجتماعی سیاسی جامعه مطلوب از دیدگاه قرآن، پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- قطب، محمد (۱۳۶۲). روش تربیتی اسلام. ترجمه سید محمد مهدی جعفری. تهران: انتشارات مؤسسه انجمن کتاب.
- کاپلستون، فردریک، تاریخ فلسفه ایران و روم؛ ترجمه جلال‌الدین مجتبی.
- کاظمی، رضا (۱۳۷۷). نگرشی بر نظام اجتماعی سیاسی در قرآن و حدیث (امت - امامت). پایان نامه کارشناسی ارشد. قم: دانشکده اصول دین.
- کاویانی، محمد (۱۳۷۹). ارزیابی مفاهیم روانشناسی اجتماعی از دیدگاه قرآن. پایان نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده حوزه و دانشگاه قم.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۲). جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری، چاپ اول، تهران: انتشارات نی.
- محمدکاظم رضازاده؛ جودی، کریم (۱۳۸۰). روابط سیاسی پیامبر گرامی اسلام با گروههای اجتماعی (منافقین - یهودیان) از دیدگاه قرآن، پایان نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه قم. مرکز تربیت مدرس.
- محمدی، مه‌ری (۱۳۸۰). بررسی تربیت اجتماعی از دیدگاه نهج البلاغه. پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- مرزوقی، رحمت الله (۱۳۷۹). تربیت سیاسی در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، رساله

دکتری. تهران: تربیت مدرس.

منصور نژاد، محمد (بی تا). طرح امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام (قرآن کریم و سیره معصومین) امام

خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، بی جا.

نهج الفصاحه (۱۳۸۴). ترجمه علی کریمی فریدنی. قم: انتشارات حلم.

یوسفی، علیرضا (۱۳۷۶). نظریات افلاطون و دیویی درباره تربیت اجتماعی و عقلانی، دانشگاه تربیت

مدرس، دانشکده علوم انسانی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی